

УДК 338.48-6:2-522

КОНФЕСІЙНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТОВИХ БУДІВЕЛЬ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТІВ ПАЛОМНИЦТВА ТА РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

Андрій Ковальчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-46-03,
e-mail: kaftour@ukr.net*

Проаналізовано функціонування культових будівель в Україні як об'єктів релігійно-паломницького туризму. Висвітлено конфесійні та регіональні особливості структури та динаміки культових споруд. У сучасній релігійній статистиці терміном «культова будівля» охоплено значно ширше коло приміщень. Найцікавішими для релігійних туристів і паломників є культові будівлі, що мають значну історико-духовну та архітектурно-мистецьку цінність. Такі культові будівлі, зазвичай, є пам'ятками архітектури. На пам'ятки архітектури багаті західні і північно-центральні області України, окремими осередками є вони на Сході і Півдні.

Ключові слова: культова будівля, орендоване приміщення, пристосоване приміщення.

Культові будівлі (КБ) конфесій в офіційних статистичних даних відповідних державних органів України раніше називали *культовими спорудами* (КС). Хоча сьогодні вважають, що слово «споруда» русизм, вживатимемо терміни «культова будівля» і «культова споруда» як синоніми.

Що таке культова споруда чи будівля? Це приміщення, що слугує місцем збору окремих громад віруючих різних релігій, релігійних напрямів, течій і окремих конфесій, належним чином збудоване та облаштоване для ствердження догм свого віровчення та здійснення відповідних релігійних обрядів-поклонінь. Іншими словами, культова споруда (ще називають іншими термінами, наприклад: храм, святилище, святиня та ін.) – це приміщення, означене і посвячене для проведення богослужінь та виконання релігійних обрядів: у православ'ї та греко-католицизмі – собор, церква, каплиця; у католицизмі – костюл (костел), базиліка, санктуарій; у лютеранстві – кірха; у баптизмі і п'ятидесятництві – дім молитви; у Свідків Єгови – зал царства; в ісламі – мечеть; в іудаїзмі – синагога; в караїмів – кенаса тощо. Крім духовного значення, КБ також виступають основним нерухомим майном конфесій. Від їхньої наявності часто залежить розвиток конфесії загалом чи діяльність її окремих релігійних організацій. Зрештою, КБ є одними із найчисельніших об'єктів релігійного туризму і паломництва. Хоча далеко не всі КС і не завжди є об'єктами релігійно-паломницького туризму, цікаво побачити загальну картину їхньої чисельності, поширеності, конфесійної приналежності тощо. Цим питанням і присвячена стаття.

Насамперед зазначимо, що у сучасній релігійній статистиці терміном «культова будівля» охоплюють значно ширше коло приміщень, ніж це виходить із наведеного вище визначення. Релігійним громадам однозначно не вистачає святинь, збудованих роками і століттями раніше, а зведення нових споруд призводить до певних труднощів, передусім фінансових, і не встигає за динамікою утворення нових релігійних організацій. Зокрема, 2011 р. в Україні діяло приблизно 36 тис. релігійних організацій за наявності близько 15,5 тис. КС. За всі попередні роки незалежності збудовано близько 6 тис. нових КБ. Ще 2,4 тис. перебувають у стані будівництва (табл. 1). Враховуючи останню цифру, кількість культових споруд сягає приблизно 18 тис., що становить 1/2 від чисельності релігійних громад. Отож віруючі пристосовують під КБ різноманітні приміщення: від звичайних житлових квартир до виробничих складів тощо. Тим більше, що віровчення деяких конфесій не передбачає спеціальних споруд: богослужіння здійснюють у будь-якому приміщенні чи навіть під відкритим небом, «на природі».

Крім цих двох груп КБ (власне культових будівель і приміщень, пристосованих під молитовні), у релігійній статистиці вирізняють групу приміщень, орендованих під культові. Їх не мало, не багато – близько 7 тис. не надто менше, ніж пристосованих під молитовні приміщень (останніх – 7 718). Оці три групи в сумі дають 30 тис., що становить 84 % від чисельності релігійних організацій. А кількість тих споруд, що в статистиці називають культовими будівлями (тобто власне КБ і приміщень, пристосованих під молитовні), налічує 23 159, або 64,6 % від чисельності релігійних організацій.

Культові будівлі за правом власності поділяють на: 1) такі, що повністю належать самій конфесії (новозбудовані конфесіями будівлі і будівлі, передані державою у конфесійну власність); 2) КС, передані державою конфесіям у користування, у тім числі у почергове. Почергово кілька (дві і навіть три) релігійні організації використовують 279 храмів, що обслуговують 561 громаду, з яких 394 знаходиться у Львівській області, 74 – у Закарпатті, 60 – у Тернопільській, 18 – в Івано-Франківській, 10 – у Рівненській, 3 – в Кіровоградській і 2 – в Одеській областях (справжній приклад релігійної толерантності західноукраїнців). В інших регіонах України почергового богослужіння не спостерігаємо.

Кількість орендованих під релігійні потреби приміщень не така вже й велика – 6 963, або 23,1% усіх «релігійних» будівель в Україні. Якщо ж аналізувати їхню конфесійну приналежність, то бачимо, що для більшості конфесій України оренда приміщень під культові будівлі є ефективним розв'язанням проблеми із нестачею останніх. Зокрема, для багатьох малих і середніх (за кількістю громад і віруючих) конфесій України, які мають не надто давню історію або є зовсім новими для нашого пострадянського суспільства, частка орендованих приміщень становить більше половини, а часто сягає 90–100 % усіх потреб у нерухомому майні. Як ілюструє табл. 1, кількість орендованих приміщень переважає над кількістю власне культових споруд у багатьох нехристиянських конфесій, зокрема:

- язичників, іудеїв, орієнталістських та неоорієнталістських (буддистів, кришнаїтів та ін.);
- неохристиян, зокрема; конфесій харизматичного напрямку;

Таблиця 1. Культурні будівлі окремих конфесій і релігійних течій в Україні (станом на 01.01.2011 р.)*

Назва конфесії, релігійної течії, напрямку, релігії:	Всього КБ	Культурні будівлі				Приміщення, пристосовані під молитовні	Орендовані приміщення
		передані у:		загалом	у тім числі пам'ятки архітектури		
		власність	користування				
Українська православна церква:	10 242	4 352	2 527	6 879	1 762	3 363	1 235
УПЦ КП	2 844	956	817	1 773	445	1071	664
УАПЦ	716	214	362	576	191	140	132
Старообрядці	57	17	29	46	13	11	6
Інші православні конфесії	73	17	3	20	4	53	53
Православ'я загалом	13 932	5 556	3 738	9 294	2 415	4 638	2 090
Українська греко-католицька церква	2 835	2 257	380	2 637	1 250	198	172
Римо-католицька церква	826	438	232	670	225	156	94
Всеукраїнський союз об'єднаних ЄХБ	1 746	959	103	1062	7	684	748
Інші громади ЄХБ та Євангельські християни	204	49	7	56	-	148	331
Всеукраїнський союз ХВС п'ятидесятників	1 049	558	29	587	4	462	435
Інші громади ХВС	303	72	11	83	-	220	530
Харизматичні громади	358	44	8	52	-	306	982
Адвентисти сьомого дня	693	365	32	397	1	296	350
Свідки Єгови	345	262	2	264	-	81	374
Інші протестантські й неохристиянські конфесії	271	137	11	148	15	123	274
Протестантизм і неохристиянство загалом	4 969	2 446	203	2 649	27	2 320	4 024
Юдейські конфесії	129	61	21	82	11	47	152
Мусульманські конфесії	319	50	18	68	10	251	89
Орієнталістські та неорієнталістські конфесії	66	13	8	21	9	45	107
Язичницькі конфесії	11	2	-	2	-	9	74
Інші нехристиянські конфесії	72	17	1	18	-	54	161
Нехристиянство загалом	597	143	48	191	30	406	583
РАЗОМ	23 159	10 840	4 601	15 441	3 947	7 718	6 963

* Складено і розраховано за [1-2].

Таблиця 2. Культові будівлі, закріплені за конфесіями, напрямками, релігійними течіями, напрямками, релігійними течіями в регіонах України (станом на 01.01.2011 р.)*

Назва конфесії, релігійної течії, напрямку, релігії	Кількість культових будівель, збудованих упродовж 1992–2010 рр.	Кількість культових будівель, що будуть будуватись	Кількість КБ, пристосованих під молитовні та орендованих приміщень разом	Рівень забезпеченості КБ пристосованими під молитовні та орендованими (Z1), %	Рівень забезпеченості культовими і пристосованими будівлями (Z2), %	Рівень забезпеченості власне КБ (Z3), %
Українська православна церква:	2 249	1 087	11 477	92,3	83,0	55,7
УПЦ КП	678	363	3508	77,3	62,7	39,1
УАПЦ	187	77	848	69,1	58,3	46,9
Старообрядці	4	5	63	82,3	75,0	60,5
Інші православні конфесії	6	12	126	70,8	41,0	11,2
Православ'я загалом	3 124	1 544	16 022	87,3	75,9	50,6
Українська греко-католицька церква	707	336	3007	78,6	74,1	68,9
Римо-католицька церква	142	66	920	84,7	76,1	61,7
Всеукраїнський союз об'єднаних СХБ	616	143	2 494	91,2	63,8	38,8
Інші громади СХБ та євангельські християни	29	13	535	80,1	30,8	8,5
Всеукраїнський союз ХВС п'ятидесятників	491	116	1 484	86,7	61,3	34,3
Інші громади ХВС	55	24	833	73,3	26,7	7,3
Харизматичні громади	28	13	1 340	95,6	25,5	3,7
Адвентисти сьомого дня	237	64	1 043	93,3	62,0	35,5
Свідки Єгови	315	41	719	64,9	31,1	23,8
Інші протестантські й неохристиянські конфесії	42	16	545	91,1	45,3	24,8
Протестантизм і неохристиянство загалом	1 813	430	8 993	85,9	47,5	25,3
Юдейські конфесії	5	2	281	92,7	42,6	27,1
Мусульманські конфесії	91	8	408	33,8	26,4	5,6
Ортогоналістські та неортогоналістські конфесії	9	9	173	100,6	38,4	12,2
Язичницькі конфесії	1	2	85	68,6	9,0	1,6
Інші нехристиянські конфесії	11	6	233	83,2	25,7	6,4
Нехристиянство загалом	117	27	1 180	56,5	28,6	9,2
РАЗОМ	5 903	2 403	30 122	84,0	64,6	43,1

* Складено і розраховано за [1-2].

– окремих невеликих конфесій у баптизмі та п'ятидесятництві та ін.

Натомість великі православні і католицькі церкви, а також об'єднані релігійні організації у протестантизмі роблять ставку на традиційні КБ.

При передачі державою культових будівель часто вирішальним є конфесійно-історичний принцип: католикам передають споруди, які колись були збудовані католиками, православним – православними, іудеям – іудеями тощо. Щодо сучасного будівництва, то новозведених культових споруд за останні два десятиліття незалежності України (починаючи із 1.01.1992 р.) можна нарахувати 5 903. Ще 2 403 споруди сьогодні будують. Незважаючи на всю публічність і показовість такого будівництва і на те, що в багатьох поселеннях нова церква є чи не єдиною новозбудованою спорудою за останні 22 роки (крім плебанії, звичайно), наведені цифри не є надто великими. В сумі новозбудовані і незавершені КС становлять 8 306 одиниць, або 1/5 всіх потреб у культових будівлях. Коли б не КС, збудовані і збережені попередніми поколіннями, а також приміщення, пристосовані під молитовні й орендовані приміщення, то священнослужителі (насамперед великих, розгалужених конфесій) не мали б змоги ефективно задовольняти потреби віруючих.

Потреби у культових будівлях можна визначити, виходячи із формул, запропонованих у таких працях [3, с. 195; 4, с. 168–169]. Це показник оптимальної заповненості певної території культовими спорудами та показник рівня забезпеченості культовими спорудами.

Оптимальну заповненість певної території культовими будівлями можна визначити за формулою:

$$K(t) = S/Q \times P(t), \quad (1)$$

де K – кількість культових будівель на заселеній території площею S ;

Q – кількість віруючих, що може вмістити одна КБ для задоволення їхніх духовних потреб одночасно (середні за розмірами православні храми, наприклад, будують у розрахунку на 500–800 віруючих);

P – густина віруючих (або ж прихожан, адже не всі віруючі відвідують КБ, і навпаки, не всі прихожани є віруючими) на певній території.

Очевидно, що кількість прихожан і кількість КБ будуть змінними у часі. Окрім того, КС можна використати для обрядів кілька разів упродовж певного часу, за який прихожанин повторно її відвідає. Тому K і P залежатимуть від часу t , тобто $K = f(t)$ і $P = g(t)$. Проте внаслідок відсутності точних даних щодо кількості віруючих в Україні, ця формула має обмежене використання: з достатньою точністю її можна використати лише щодо конфесій, де ведеться точна й скрупульозна статистика віруючих, наприклад: деяких протестантських конфесій.

Іншим показником є рівень забезпеченості культовими будівлями – кількість КБ, що припадає на певну кількість громад віруючих, або на певну кількість релігійних організацій. Математично цей показник можна подати формулою:

$$Z = K/R \times 100 \%, \quad (2)$$

де Z – рівень забезпеченості КБ певної конфесії чи групи конфесій на певній території;

K – кількість КБ певної конфесії чи групи конфесій на певній території;

R – кількість релігійних громад (релігійних організацій) певної конфесії чи

групи конфесій на певній території.

Унаслідок того, що при визначенні рівня забезпеченості КС не враховують кількість віруючих-прихожан (припускають, що діяльність усіх членів однієї громади здатна забезпечувати одна КС незалежно від її параметрів), то формула (2) має ширше практичне застосування, ніж формула (1).

За попередніми дослідженнями, станом на 1.01.1997 р. в Україні функціонувало 11 987 КБ, із яких конфесіям у користування передано 4 837 споруд (у тім числі 475 – у почергове), у власність – 5 515, а 1 545 КС збудовано за 1992–1996 рр. Рівень забезпеченості КБ становив 64,6 %, тобто на 100 громад віруючих припадало трохи більше, ніж 64 культові будівлі. Рівень забезпеченості всіма спорудами – орендованими, пристосованими і культовими – по Україні 1997 р. становив 90,7 %. Найвищий рівень забезпеченості спостерігали у Закарпатській реформатській церкві (96,9 %), УГКЦ (86,2 %), старообрядців Білокриницької згоди (82,0 %), УПЦ (77,2 %); найнижчий – у деяких протестантських і нехристиянських конфесій [3, с.195–196].

З того часу зросла кількість як КБ, так і власне релігійних організацій. Однак унаслідок того, що кількість культових споруд зростала значно повільніше, ніж власне релігійних громад, то рівень забезпеченості власне КБ сьогодні є в півтора раза нижчим – 43,1 %. А рівень забезпеченості пристосованими під культові та орендованими приміщеннями, а також власне КБ разом не надто знизився: з 90,7 % до 84,0 %. Це відбулося внаслідок того, що суттєво зросла частка орендованих і пристосованих під культові приміщень.

Щоб побачити детальну картину забезпеченості (Z) культовими спорудами сучасних конфесій, необхідно визначити: 1) рівень забезпеченості КБ пристосованими та орендованими приміщеннями ($Z1$); 2) рівень забезпеченості КБ і пристосованими будівлями ($Z2$); 3) рівень забезпеченості власне КБ ($Z3$) (див. табл. 1). Причому до уваги беремо релігійні організації загалом, а не релігійні громади, що становлять приблизно 96 % від усіх РО (оскільки статистику кількості орендованих і пристосованих під культові приміщення беремо в розрахунку на всі релігійні організації, а не лише на громади).

Отже, найкраще забезпечені всіма будівлями (показник $Z1$) виявилися неорелігійні організації (неорієнталістські, неохристиянські), іудейські конфесії, УПЦ МП; найгірше – мусульмани. Забезпеченість культовими будівлями і будівлями, пристосованими під культові (показник $Z2$), загалом по Україні становить 64,6 %, а найнижчим є у язичників, мусульман, деяких неорелігійних конфесій. Забезпеченість власне культовими будівлями (показник $Z3$) також найнижча в язичників, мусульман, невеликих нехристиянських і неохристиянських конфесіях. Тобто показники $Z1$ і $Z3$ для новітніх в українському суспільстві конфесій будуть діаметрально протилежними. Це пояснюють тим, що саме ці конфесії роблять ставку на орендовані та пристосовані приміщення і мають мало власних КС. Окрім того: мусульманські конфесії, харизматичні громади, деякі новітні синкретичні секти мали значний (можна сказати вибухоподібний) приріст релігійних організацій, порівняно із динамікою набуття нових культових будівель. Водночас віровчення деяких конфесій, передусім тих, хто шанує та обожає природне середовище (наприклад, українських язичників),

дає змогу, а іноді й вимагає проводити обряди не в приміщеннях, а просто неба, в оточенні природних ландшафтів, лише частково впорядкованих самими віруючими, або й взагалі невпорядкованих. Крім одного-двох головних храмів, для віруючих таких конфесій в інших рукотворних (антропогенних) об'єктах немає потреби. Натомість православні, католицькі і традиційні протестантські церкви забезпечені власне культовими спорудами порівняно краще (див. табл. 1).

Якщо проаналізувати показники забезпеченості за регіонами України, то можна відстежити також цікаві особливості. В абсолютному визначенні найбільше власне КБ функціонують у західній частині України: Галичині, Закарпатті, Волині, Поділлі, Буковині (табл. 3). Найменше – традиційно у Південній і Східній Україні. Сучасна просторова диференціація рівня забезпеченості власне КБ (показник Z3) нагадує картину релігійної активності населення України кінця минулого століття. АР Крим, м. Київ і Запорізька область належать до регіонів із мінімальним рівнем забезпеченості КБ – 20 %, тип 5 (табл. 2). Більша частина території України на захід і південь від Житомирської та Вінницької областей належить до типу 4 із низьким (20–40 %) рівнем забезпеченості КС, за винятком Сумської області. Остання, а також майже всі області західної частини України мають середній (40–60 %) рівень забезпеченості КБ (тип 3), або вище середнього (60–80 %, тип 2). І лише Тернопільська область із високим рівнем забезпеченості КС (81,1 %) належить до типу 1. Таке відставання Сходу і передусім Півдня України пояснюємо не тільки тим, що культові будівлі збереглися краще у Західній Україні, а й тим, що із південного сходу на захід і на північ збільшується релігійність населення: західняки охочіше будують святині, доповнюючи старі КБ новими.

Якщо зараховувати до власне КБ ще й пристосовані під культові будівлі (показник Z2), то картина суттєво зміниться. Здебільшого регіони України (за винятком вже згадуваних АР Крим, м. Київ і Запорізької області) належать до типів 3 і 2, тобто мають середній або вище середнього рівні забезпеченості КБ. Сумська, Донецька, Житомирська і Тернопільська області належать до типу 1, із високим рівнем забезпеченості КС (понад 80–90 %). Якщо ж брати до уваги орендовані, пристосовані і культові будівлі, що використовують усі релігійні організації України (показник Z1), то бачимо доволі оптимістичну картину. Релігійні організації майже усіх регіонів України мають високий чи вище середнього рівень забезпеченості КС (за винятком столиці й АР Крим), а віруючі Донецької, Сумської, Житомирської і Хмельницької областей забезпечені нерухомим майном більше, ніж на 100 % (табл. 3).

Важливе значення мають КБ, що становлять велику мистецьку цінність та є офіційно визнаними пам'ятками архітектури. Ці святині, зазвичай, мають давню славу історію і приваблюють релігійних туристів. Хоча цікавими також є деякі модерні храми, збудовані у наш час, однак основою для релігійно-паломницького туризму є саме КБ – пам'ятки архітектури. Їх не так уже й багато – 3 947 споруд, що становлять 25,6 % культових будівель конфесій, або 17,0 % культових та пристосованих під культові приміщень, або 13,1 % усіх приміщень, що використовують для релігійних потреб (власне КС, пристосованих під молитовні та орендованих приміщень загалом).

Таблиця 3. Культурні будівлі залежно від типу регіону України (станом на 01.01.2011 р.)*

Область	Кількість культурних будівель, збудованих упродовж 1992–2010 рр.	Кількість культурних будівель, що будують	Рівень забезпеченості КБ пристосованими та орендованими будівлями (Z1), %	Тип регіону	Рівень забезпеченості КБ і пристосованими (Z2), %	Тип регіону	Рівень забезпеченості власне КБ (Z3), %	Тип регіону
Вінницька	293	315	96,7	1	72,1	2	49,1	3
Волинська	598	129	85,5	1	75,2	2	68,8	2
Дніпропетровська	90	69	90,7	1	54,5	3	23,9	4
Донецька	219	68	137,1	1	95,0	1	28,4	4
Житомирська	159	110	116,9	1	94,2	1	59,8	3
Закарпатська	554	242	79,3	2	70,2	2	68,2	2
Запорізька	44	31	64,2	2	36,7	4	17,7	5
Івано-Франківська	330	68	65,8	2	61,2	2	60,3	2
Київська (без м. Києва)	318	88	97,1	1	75,2	2	39,0	4
Кіровоградська	80	51	78,4	2	57,7	3	20,7	4
Луганська	53	23	98,1	1	62,4	2	37,2	4
Львівська	426	215	68,8	2	59,0	3	55,4	3
Миколаївська	48	45	82,9	1	58,7	3	21,3	4
Одеська	107	84	72,3	2	53,6	3	37,9	4
Полтавська	140	74	79,5	2	58,9	3	23,1	4
Рівненська	397	101	68,3	2	60,8	2	53,1	3
Сумська	94	48	120,0	1	96,1	1	43,3	3
Тернопільська	287	102	89,9	1	86,7	1	81,1	1
Харківська	102	54	84,8	1	47,5	3	22,3	4
Херсонська	66	46	66,9	2	55,2	3	27,6	4
Хмельницька	581	202	101,4	1	78,5	2	63,1	2
Черкаська	187	31	92,5	1	70,0	2	19,1	5
Чернівецька	370	93	79,0	2	72,7	2	66,4	2
Чернігівська	137	38	64,5	2	54,0	3	30,3	4
АР Крим і м. Севастополь	178	47	54,1	3	32,2	4	8,7	5
м. Київ	45	29	52,8	3	18,9	5	10,5	5
УКРАЇНА	5903	2403	84,0	1	64,6	2	43,1	3

* Складено і розраховано за [1-2].

Спадаючий ряд кількості КБ – пам'яток архітектури належить традиційним в Україні конфесіям, не тільки православним і католицьким, а й усім тим, хто має давню історію на українських землях: УПЦ МП (1 762 культові споруди, пам'ятники архітектури), УГКЦ (1 250), УПЦ КП (445), РКЦ (225), УАПЦ (191), старообрядцям Білокриницької згоди (13), іудеям (11), Духовному управлінню мусульман Криму (10), Закарпатській реформатській церкві (10), Всеукраїнському союзу об'єднань ЄХБ (7), Вірменській апостольській церкві (6), Всеукраїнському союзу церков ХВС п'ятидесятників (4), Німецькій євангелічно-лютеранській церкві (3), релігійним організаціям караїмів (3), Російській істинно православної церкві (2), Українській уніонній конференції церкви адвентистів сьомого дня (1), пресвітеріанській церкві (1), Українській лютеранській церкві (1), іншим православним (2), загалом двадцять конфесій.

Зазначимо, що у середині 1990-х років, коли сучасна релігійна ситуація в Україні більш-менш встановилася, із 11 897 КБ до пам'яток архітектури належало 3 464 споруди (29,1 %). Вони належали 13-ти конфесіям: УПЦ МП (1 509 культових споруд – пам'ятників архітектури), УГКЦ (1 247), УПЦ КП (281), УАПЦ (200), РКЦ (169), мусульманам (11), старообрядцям Білокриницької згоди (11), Закарпатській реформатській церкві (10), іудеям (8), Всеукраїнському союзу об'єднань ЄХБ (7), Всеукраїнському союзу церков ХВС п'ятидесятників (4), Німецькій євангелічно-лютеранській церкві (4), Вірменській апостольській церкві (3) [3, с. 198]. Як бачимо, за останні 15–20 років кількість КБ, що належать до пам'яток архітектури і приваблюють релігійних туристів, зросла на півтисячі (приблизно на 14 %). Збільшилася також кількість конфесій, до яких ці пам'ятки архітектури належать. Як раніше, так і сьогодні найбільше культових будівель – пам'яток архітектури зосереджено у таких регіонах, як: Галичина, Волинь, Буковина, Закарпаття, Поділля, Чернігівщина і Сумщина, м. Київ і Київщина, м. Одеса; найменше – у південно-східних областях (див. табл. 3). Найвідомішими серед туристів і паломників є архітектурні ансамблі (включають не тільки головні храми, а й інші споруди) Києво-Печерської, Почаївської та Святогірської лавр, св. Софії, Крехівського і Гошівського монастирів; кафедральні собори у Києві, Львові, Одесі та багатьох інших містах; синагоги Правобережної і Західної України; мечеті та кенаси Криму та багато інших.

Туристично-ресурсний потенціал релігійно-паломницького туризму збільшується за рахунок новозбудованих святинь. Нагадаємо, що новозбудованих КС налічують близько 6 тис., ще 2,4 тис. будують. Найінтенсивнішим будівництвом КС відзначаються православні і протестанти, а серед конфесій: УПЦ МП, УГКЦ, УПЦ КП, Всеукраїнський союз об'єднань ЄХБ, Всеукраїнський союз церков ХВС п'ятидесятників, свідки Єгови, адвентисти; найменше будують культових споруд іудеї, язичники, інші нехристияни (крім мусульман), невеликі конфесії неохристиян. Серед регіонів, що найбільше дбають про будівництво КС, відзначаються Волинь, Поділля, Закарпаття, Галичина, Буковина; найменше – південно-східні області: Запорізька, Миколаївська, Луганська, Херсонська (див. табл. 3).

Розглянувши конфесійно-географічну характеристику КБ з точки зору релігійно-паломницького туризму, можна зробити такі висновки.

1. Серед усіх споруд релігійної сфери України культові будівлі є найчисельнішими,

їх найчастіше використовують у релігійно-паломницькому туризмі. Водночас КБ можуть містити мощі святих, чудотворні ікони та інші паломницькі об'єкти і можуть самі належати до монастирів чи інших архітектурних комплексів. Таке поєднання паломницьких об'єктів в одному місці є підставою для утворення і функціонування паломницького та релігійно-туристичного центру, що притягує до себе потоки віруючих і туристів.

2. Не всі споруди релігійного призначення є культовими. Релігійні організації пристосовують під КС будь-які доступні приміщення, а також їх орендують. Співвідношення між власне культовими спорудами, пристосованими приміщеннями та орендованими приміщеннями (загальною чисельністю 30 тис.) становить приблизно 2:1:1.

3. Найбільше культових будівель, а отже, й об'єктів паломництва – у західних областях, найменше – на півдні і сході України. Така ж географія новозбудованих КБ. Тому у Південних і Східних регіонах більше використовують орендовані та пристосовані приміщення, які, зазвичай, не надто цікавлять туристів.

4. Найкраще забезпечені культовими спорудами великі й історично традиційні для українських земель конфесії: православні, католицькі, давні протестантські. Вони ж продовжують сучасне будівництво КБ. Новітні і малі конфесії мають небагато власне КБ, збіднюючи таким чином матеріально-ресурсну базу релігійно-паломницького туризму.

5. Найцікавішими для релігійних туристів і паломників є культові будівлі, що мають значну історико-духовну та архітектурно-мистецьку цінність. Такі культові будівлі, зазвичай, є пам'ятками архітектури. На пам'ятки архітектури багаті західні і північно-центральні області України; окремими осередками є вони на сході і півдні. Водночас КБ як пам'ятки архітектури належать лише 20-ти конфесіям із понад сотні, що діють у сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні станом на 1 січня 2011 року (Форма № 2). Затверджено наказом Держкомнацрелігій від 28 лютого 2011 р. № 9.
2. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2011 року (Форма № 1). Затверджено наказом Держкомнацрелігій від 28 лютого 2011 р. № 09.
3. Ковальчук А. С. Географія релігії в Україні : монографія / А. С. Ковальчук. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 308 с.
4. Ковальчук А. Культові будівлі як об'єкти релігійно-паломницького туризму в Україні / А. Ковальчук // Географія і туризм: національний та міжнародний досвід : матеріали VI Міжнар. наук. конференції. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 166–172.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2013 р.

Прийнята до друку 28.07.2013 р.

CONFESSIONAL AND GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF CULTIC BUILDINGS IN UKRAINE AS OBJECTS OF PILGRIMAGE AND RELIGIOUS TOURISM

Andrij Kovalchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
41, Doroshenko Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032)–239–46–03,
e-mail: kaftour@ukr.net*

Analysis of the functioning of religious buildings in Ukraine as objects of religious and pilgrimage tourism. Faith and regional peculiarities of the structure and dynamics of the cultic buildings have been reported. Deals with religious and regional characteristics of the structure and dynamics of religious buildings. In modern religious statistics, the term “cult building” covers a much wider range of facilities. The most interesting for tourists and religious pilgrims are religious buildings that have significant historical and spiritual, architectural and artistic value. These religious buildings usually are architectural monuments. In architectural monuments rich western and north-central regions of Ukraine, some cells they are in the East and South.

Key words: cultic building, rented premises, accommodated premises.

КОНФЕССИОНАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КУЛЬТОВЫХ СООРУЖЕНИЙ В УКРАИНЕ КАК ОБЪЕКТОВ ПАЛОМНИЧЕСТВА И РЕЛИГИОЗНОГО ТУРИЗМА

Андрей Ковальчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Дорошенко, 41, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239–46–03,
e-mail: kaftour@ukr.net*

Проанализированы функционирования культовых зданий в Украине как объектов религиозно-паломнического туризма. Освещены конфессиональные и региональные особенности структуры и динамики культовых сооружений. В современной религиозной статистике термином «культовое здание» охвачено более широкий круг помещений. Интересными для религиозных туристов и паломников являются культовые здания, имеющие значительную историко-духовную и архитектурно-художественную ценность. Такие культовые здания, как правило, являются памятниками архитектуры. Памятниками архитектуры богатые западные и северо-центральные области Украины, отдельными очагами они размещены на Востоке и Юге страны.

Ключевые слова: культовое сооружение, арендованное помещение, приспособленное помещение.